

SPRÁVA SUDETONEMECKÉHO PROFESORA K. V. MÜLLERA Z NEMECKEJ KARLOVEJ UNIVERZITY O SLOVENSKU (AUGUST – OKTÓBER 1944*)

LADISLAV SUŠKO

SUŠKO, L. : The report of the Sudeten German Professor K. V. Müller from the German Charles University on Slovakia (August – October 1944). *Vojenská história*, 4, 1, 2000, pp 82 – 96, Bratislava
The published translation of the document is concerning the report on the events in Slovakia in connection with the Uprising in 1944 – Professor of ethnography and antropology in Prague who was also involved in the research of Reinhard Heydrich in Prague. The translator and analyst – historian I. Suško put the document into deeper historical context. He points out that the published report may be understood with the factual relations by its ranking with the contemporary efforts of the German Empire State Minister Karl Hermann Frank to „pacify“ Slovakia.
Military History. Slovakia. WW Two.

Správu prof. Karla Valentina Müllera je možné historicky a vecnou súvislosťou najlepšie pochopiť jej priradením do vtedajších úsilí štátneho ministra Nemeckej ríše Karla Hermanna Franka o „pacifikovanie“ Slovenska. V literatúre sa aktivitám K. H. Franka venovala zaslúžená pozornosť najmä na českej strane (J. Tesař). V našom prípade šlo však o výraznú spravodajsko-politickú zvedavosť Franka o podrobné vyťaženie priameho nemeckého svedka udalostí na Slovensku v súvislosti s Povstaním. K. V. Müller (1894 – 1963), profesor etnografie a antropológie v Prahe, zapojený aj do výskumu Nadácie Reinharda Heydricha v Prahe sa na to vo Frankových očiach dobre hodil. Svojím profilom i úzkym stykom s ríšskymi vedeckými strediskami zodpovedal ministrovým kritériám. V rokoch 1950 – 1963 pôsobil opätovne ako profesor na mimoriadnej Vysokej škole pre hospodárske a sociálne vedy, tentoraz však v oblasti sociológie a sociálnej geografie. Vzhľadom na istú politickú zaťaženosť za vojny neziskal hodnotiaci nekrológ (podľa údajov článkovej databázy univerzity v Göttingene).

Politika K. H. Franka voči Slovensku smerovala od leta 1944 k tomu, aby sa zasiahlo aj radikálnym podchytením ozbrojených síl Nemeckej ríše v Protektoráte Čechy a Morava a vôbec celým súborom vhodných politických a organizačných opatrení. Ťažiskovo sa pritom orientoval na presné vyhodnotenie partizánskeho hnutia, ako aj na postihnutie vplyvu československého prúdu v SNP, napojeného na E. Beneša, pretože v nich videl nebezpečenstvo pre nacistickú vládu v Protektoráte. Medzníkom preňho pritom boli udalosti z dní 25. – 27. augusta 1944 z oblasti Košíc – Prešova, Považia a Pohronia, ako ich zaznamenala kronika výbuchu Povstania (ale presne aj nacistické, politické a bezpečnostné spravodajstvo).¹

V septembri a októbri 1944 sa Frankove aktivity voči Slovensku vystupňovali; odrážalo sa to ako v jeho čoraz intenzívnejšom naliehaní na ríšskeho vodcu SS H. Himmlera, tak v jeho vlastných opatreniach, plánoch a iniciatívach. Ich rozsah a význam boli skutočne pozoruhodné: na jeho podnet sa v Čechách zostavili obidve ťažiskové intervenčné jednotky proti SNP, bojová skupina Schill gen. por. von Pücklera a bojová skupina Ohlen (neskôr Tatra) plk. Ohlena a neskôr gen. por. Loepera.² Aj keď H. Himmler (ako najvyšší veliteľ zápoľnej armády)

*Bundesarchiv Berlin, R-70 Slowakei, Band 320, SD-LA Prag, III. SA 213; 28. 11. 1944

¹PREČAN, V. [Editor], Slovenské národné povstanie. Nemci a Slovensko 1944, Bratislava 1971 [vročenie 1970], dok. 76 a 77, správa Ludina a ďalekopis K. H. Franka H. Himmlerovi z 27. 7. 1944.

pôvodne (16. septembra) nebol ochotný nasadiť na Slovensku „ani o jednu rotu viac, iba koľko ich teraz máme“;^{III} nacistický radikál Frank sa nedal tak rýchlo odbiť, zamýšľal intervenovať dokonca u A. Hitlera. Podstatné bolo, že Frank sa vážne domnieval, že „bolševik chcel na základe veľkorysého plánu zaútočiť zo Slovenska do stredu ríše a pre tento účel a cieľ, ktorý sa mu vyplatí, nasadí v najbližšom čase najväčšie sily“.^{IV} Videl obergruppenführer K. H. Frank, minister a zároveň vyšší vodca SS pre župu Sudety víziu sústredného útoku sovietskych a slovensko-českých partizánskych zoskupení zo Slovenska do vnútra českého územia? Aj keď to znie ako fantazmagória, musíme sa domnievať, že áno. Naznačujú to nepriaznivo všetky indicie Frankovho vtedajšieho postupu, dobre zdokumentované vo vynikajúcej Prečanovej edícii. Do istej miery bola Frankova horúčkovitá nervozita pochopiteľná. Veď v tomto období videl aj H. Himmler situáciu najčiernejšími okuliarmi. Ešte 26. septembra Frankovi prisvielal pri jeho obavách:^V „Som presvedčený, že v týchto dňoch, najneskoršie v najbližších týždňoch, treba rátať s povstaním Čechov.“ Najvyššie zložky organizácie SS v Prahe a Berlíne, teda v októbri – novembri 1944, očakávali ohrozenie Česka z povstaleckého územia, resp. nejaké povstanie Čechov.

Táto psychologická situácia bola aj východiskom pre intenzívne využitie pozorovaní priameho svedka prof. Karla Valentina Müllera pre aparát Franka a pražského Sicherheitsdienstu. Prof. Müller bol dokonca pozvaný, aby prednášal o svojich zážitkoch na Slovensku Sicherheitsdienstu a prijal ho v osobnej audiencii sám minister Frank (koncom novembra). Pre nacistické vedenie v Prahe bolo zrejme užitočné využiť nesporný intelektuálny kapitál K. V. Müllera.

Müller vypracoval po výzve Frankovho úradu v 2. polovici novembra najprv stručný 8-stránkový elaborát,^{VI} v ktorom podal charakteristiku československého, ako aj komunistického prúdu odboja na základe skúseností z väzenia vo Zvolene a v Banskej Bystrici a pobytu v internáčnom tábore (v texte sa hovorí o koncentračnom tábore!) v Slovenskej Lupči. Ale to čitateľa nemusí myliť, že tento pohľad je spoza väzenských múrov. Müller dokázal inteligenciou vyvážiť nedostatok informácií v politickom rozhodovaní a zhromaždil pre Franka viacero zaujímavých postrehov: konštantnosť ideológie demokratického prúdu na spoluprácu s Čechmi; zreteľnejší príklon komunistov k národno-emancipačným snahám s istou dištanciou voči českej politike; sociálna základňa komunistov aj medzi inteligenciou a študentstvom; postihnutie hesla o sovietskom Slovensku; zrejme rozštiepenie povstalcov na komunistov a demokratov; rozdiely medzi exekutívou SNR a partizánov; z toho vyplývajúce oslabenie účinnosti povstaleckej moci a záver: „spoločný pozitívny cieľ [SNP] v skutočnosti neexistoval, spoločná bola len negácia existujúceho [Slovenského štátu].“^{VII} Tieto jednotlivé postupy Müller potom systemizoval v našom dokumente do siedmich vecných tematických celkov, ktoré podložil vždy detailnými príkladmi. Domnievam sa, že pre svedectvo Müllera je príznačné objektivizujúce úsilie o postihnutie faktov a nielen osobných pocitov a dojmov, prevažuje v ňom racionalita namiesto emotívnosti, hoci mu, pravda, nechýbajú dobové predsudky, aké kolovali v kruhoch vodcov SS.

* **

^{II}Tamže, dok. 148, Frank Himmlerovi, 20. 9. 1944, passim.

^{III}Tamže, dok. 140, d'alekopis zo 16. 9. 1944.

^{IV}Pozri pozn. II, c. d., s. 283.

^VTamže, dok. 148, pozn. 1 / Himmler Frankovi, 26. 9. 1944.

^{VI}Bundesarchiv Berlin, R70 / Slowakei, Bd. 320, fólie 162-169.

^{VII}Tamže, s. 4.

Odpis:

I. ÚLOHA A CIEĽ ŠTUDIJNEJ CESTY.

1. Doplnenie a spresnenie výskumov k sociálnobiologickej štruktúre, ako aj etnicko-osmotických zjavov u obyvateľstva slovenského štátneho priestoru.
2. Iniciovanie paralelných výskumov k demografickým a sociálnoantropologickým, ako aj psychologickým veľkovýskumom v protektoráte (Čechy a Morava – pozn. vyd.) v kontakte a spolupráci s Maticou slovenskou a Slovenskou univerzitou (osobitne s profesorom Jurovským).¹
3. Preverenie novších antropologických téz k otázke Avarov, osobitne zvyšku Avarov v hornom údolí Detvy.
4. Výskumy k sociológii a sociálnej biológii pôvodnej (bodenständig) slovenskej elity, osobitne farárskeho a učiteľského stavu pri súčasnom zisťovaní centier hustoty duševných talentov.

Rátalo sa pritom s časovým rámcom: začiatok augusta – koniec septembra. Kvôli osobitým okolnostiam sa odcestovanie z Prahy pretiahlo až do 12. augusta; na druhej strane mi vydali povolenie na cestu len do 19. septembra.

II. PRACOVNÝ DENNÍK

Sobota, 12. augusta: cesta do Bratislavy.

Nedela, 13. augusta: cesta do Nových Košarísk [Mischdorfu], sčítanie na cintoríne v Nových Košariskách a vo Vrakuni.

Pondelok, 14. augusta: Porada v Bratislave, Nemecký vedecký ústav, Úradovnía Nagelera², Nemecká strana.

Utorok, 15. augusta: Sčítanie na cintorínoch v Malackách a v Lamači.

Streda, 16. augusta: Porady v Bratislave tak ako v pondelok. Dohovoríme sa, že približne každých 3 – 4 dní zatelefonujem do Nemeckého vedeckého ústavu, aby som mohol prebrať dôležité odkazy. Okrem toho som pozvaný na záverečný akt kurzu vodcov Hlinkovej gardy v Bojniciach. Majú pre mňa prísť vo štvrtok o 6.00 hodine³ na stanicu do Prievidze. Cesta do Trnavy, aby som mohol viesť rozhovor s miestnym historikom inž. Danovským o sociálnom rozštiepení tamojšieho nemectva. Bohužiaľ, nezastihnem ho, ale zistím, že jeho adresou je počas prázdnin hotel Grand v Starom Smokovci.

Štvrtok, 17. augusta: Pokračovanie cesty do Topolčian, tam sčítanie na cintoríne, podobne v Novákoch a v Prievidzi, odkiaľ ma odvezú do Bojníc.

Piatok, 18. augusta: Účasť na záverečných skúškach (druhého dňa), pokus antropologických pozorovaní a krátkych psychologických záznamov o účastníkoch kurzu, čiastočne aj o niektorých z prvého dňa. Rozhovor s tajomníkom Matice slovenskej, dr. (Stanislav) Mečiar, ktorý ma ďalej odporúča do Turčianskeho Sv. Martina na svojho kolegu dr. (Jozefa) Cincíka a takisto na prof. Jurovského.

Sobota, 19. augusta: Pokračovanie cesty do Turčianskeho Sv. Martina. Dôkladný rozhovor s dr. Cincíkom.

Nedela, 20. augusta: Čiastkové sčítanie cintorína. Návšteva Národného múzea. Ďalej cesta do Ružomberka, sčítanie celého cintorína, pokračovanie cesty do Liptovského Sv. Mikuláša.

Pondelok, 21. augusta: Sčítanie cintorína v Liptovskom Sv. Mikuláši. Pokračovanie cesty do Popradu, sčítanie cintorína, cesta do Starého Smokovca, kde však, bohužiaľ, nezastihnem pána inž. Danovského.

¹Profesor Anton Jurovský, predtým Anton Weiss-Nägel, slovenský psychológ a antropológ.

²Viktor Nageler, obersturmbannführer SS, august 1940 – marec 1945 poradca pre HG.

³Podľa priebehu cesty mohlo ísť v skutočnosti len o 18. hodinu večer.

Utorok, 22. augusta: Pokračovanie cesty do Kežmarku, rozhovor s profesorom Liptakom⁴ o modalitách publikovania genealogickej štúdie v Toporci, ktorú mi zveril, ako aj o zapojení úradov nemeckej strany do projektu dotazníkovej akcie o centrách hustoty duševných talentov, ktorý ho veľmi zaujíma. Úplné sčítanie cintorína v Kežmarku. Pokračovanie cesty do Toporca. Sčítanie cintorína a antropologické pozorovania.

Streda, 23. augusta: Levoča. Sčítanie protestantského, ako aj katolíckeho cintorína, krátke stretnutie s cirkevným radcom dr. Wagnerom. Ďalej cesta do Prešova.

Štvrtok, 24. augusta: Rozhovor so županom dr. Dudášom – mešťanostu Prešova⁵ som, bohužiaľ, nezastihol – čiastkové sčítanie cintorína. Ďalej cesta do Bardejova, sčítanie oboch katolíckych cintorínov, ako aj evanjelického.

Piatok, 25. augusta: Ďalej cesta do Humenného. Čiastkové sčítanie cintorína a antropologické pozorovania, v Michalovciach čiastkové sčítanie katolíckeho cintorína. Trebišov.

Sobota, 26. augusta: Pokračovanie cesty do Margecian cez Košice. V Margecanoch sčítanie cintorína – ďalej Mníšek nad Hnilcom [Einsiedeln] a Medzev.

Nedela, 27. augusta: Sčítanie cintorína a antropologické pozorovania v Nižnom a Vyšnom Medzeve, výmena názorov s rozličnými osobnosťami, ktoré poznajú miestne pomery, špeciálne s dvoma učiteľmi v Nižnom Medzeve (mená si už nepamätám), ako aj s notárom a hlavným učiteľom vo Vyšnom Medzeve.

Pondelok, 28. augusta: cesta do Smolníka, úplné sčítanie na cintoríne, Mníšek nad Hnilcom, Brezno.

Utorok, 29. augusta: sčítanie starého i nového cintorína v Brezne, cesta do Hnúšte, sčítanie cintorína. Likier, sčítanie cintorína, Čerenčany, taktiež, Poltár.

Streda, 30. augusta: Sčítanie cintorína v Poltári, antropologické pozorovania. Pri pokračovaní cesty cez údolie Detvy sčítanie cintorína vo Zvolene, pritom zatknutie. Vojenská väznica vo Zvolene až do 3. septembra. 4. – 13. septembra vojenská väznica v Banskej Bystrici. 13. 9. – 25. 10. – koncentračný tábor Slovenská Ľupča. 25. 10. útek zo Slovenskej Ľupče. 27. 10. Pri obsadení Banskej Bystrice nemeckými jednotkami možnosť návratu predbežne do Zvolena. 28. a 29. 10. doplnenie sčítania cintorínov vo Zvolene, prerušené zatknutím. Peší pochod cez Kremnicu⁶, Turiec a Hornú Štubňu do Diviak. Príchod do Bratislavy 1. novembra.

III. PRÍZNAKY BÚRKY

Je azda užitočné zachytiť jednak dojmy a skúsenosti, ktoré boli vstave ohlásit' mi pripravovaný prevrat (Umwälzung) stále zreteľnejšie, jednak na okolnosti, ktoré ma primali napriek tomu vyplniť moju vytýčenú úlohu.

Fakt, že situácia bola pre čoraz drzejšie vystupovanie partizánov dostatočne napätá, najmä na severe a východe štátneho územia bola mi známa prinajmenšom od chvíle vážnych rozhovorov počas kurzu vodcovskej školy v Bojniciach.⁷ Aj priamo počas cesty bolo až očividne – vzhľadom na vyhodnené mosty, ako aj na všeobecnú nervozitu – zreteľné, že tu už nemohlo ísť len o lokálne nesúvisiace a relatívne neškodné veci. Takmer všade boli partizáni témou každodenných rozhovorov ľudí. Hnevalo ma, keď som musel vycítiť, že určité čaro, ktoré môže toto slovo so svojou klamlivou romantikou vyvolávať, sa skutočne nezaobišlo bez účinku; ja som sa zamýšľal nad tým, že by sa toto slovo malo vymeniť za nejaké rázovité, ale pritom znevažujúce označenie.

⁴Johann Liptak, riaditeľ Nemeckého vlastivedného ústavu (Deutsches Institut für Heimatforschung) v Kežmarku do r. 1945, najvýznamnejší historik spomedzi slovenských Nemcov.

⁵Štefan Sabol-Palko, mešťanosta do roku 1944, zároveň župný veliteľ HG Šarišsko-zemplínskej župy, prívrženec radikálneho smeru HG.

⁶V origináli preklep: Kemnitz.

⁷Vyradovanie frekventantov HG sa konalo 17. – 18. augusta za prítomnosti hlavného veliteľa HG A. Macha.

Ako osobitne nebezpečné sa javilo najmä východné Slovensko. Bol som veľmi zvedavý na rozhovor s pánom mešťanostom Prešova a s pánom županom dr. (Andrejom) Dudášom, ktorým som bol odporúčaný (poslednému aj písomne) od obersturmbannführera Nagelera. Prvého som nemohol zastihnúť napriek opätovným pokusom. S druhým som mal iba krátky rozhovor, pri ktorom mi bola nápadná jeho úzkostlivá zdržanlivosť, ako aj určitá neistota v správaní. Zdalo sa mi, ako keby dával upokojujúce informácie akosi proti svojej vôli.

- Podľa jeho vyhlásenia sa nepožadovalo nijaké osobitné povolenie na návštevu bardejovského okolia.

- Mal som taký pocit, že ma chce takýmto správaním pred niečim varovať, čo však oficiálne nesmel priznať. V Bardejove som stretol nemecké okupačné⁸ jednotky a s ich dôstojníkmi som sa dostal do krátkeho rozhovoru. Aj tam boli už v okolí zaznamenané smrteľné obete partizánov. Varovali ma, aby som nenavštívil cintoríny ležiace mimo mesta, ale ja som nebral toto varovanie vážne, pretože o prepadoch nemeckých vojakov som sa dozvedel až dodatočne. V rozhovore s bádateľom o miestnych dejinách, jedným starým duchovným, ktorého meno sa mi stratilo spolu s mojimi poznámkami, sme sa nedotýkali súčasnej situácie.

Až pri mojom návrate na stredné Slovensko boli varovné znamenia nápadnejšie. Chcel som pôvodne použiť večerný vlak do Margecian 25. augusta, s ktorým by som sa bol býval stal priamym svedkom postrieľania nemeckých cestujúcich tohto vlaku v noci z 25. na 26. augusta. Pretože som ešte dúfal aspoň čiastočne sčítať cintorín v Michalovciach, urobil som obchádzku cez Trebišov a taktisto som prišiel do Margecian až na druhý deň dopoludnia, kde som počul o tom, čo sa udialo. Žandári vyložili mŕtvoly do staničnej haly, aby ich mohli identifikovať. Na ceste do Medzeva som zachytil prudké svedecké výpovede od mladých Nemcov, ktorí sedeli v tomto nešťastnom vlaku pri návrate od odvodov do (zbrani) SS a onomu osudu sa vyhli len tým, že sa vydávali za Slovákov.

Robil som si príležitostne poznámky – takisto stratené – o nápisoch na stenách v železničných kupé, ktoré mali politický obsah a vyjadrovali sa väčšinou v oplzlej forme o Nemcoch a Hitlerovi: „Hitler je buzerant“, „Hitler je k...t Stalina“, „Kde je HG? u komunistov“, „Germany kaput“, „Tiso je zradca“, „Beneš je vůdce náš“ atď. Poznávam, že som mohol stretnúť takéto čmáranice na stenách približne na každom druhom alebo treťom vagóne – na to som úmyselne prešiel všetky vlaky kompletne.

V Brezne bol po 8,00 (= 20,00) hodine zákaz vychádzania z domu. Býval som v hoteli vedľa jedného slovenského kapitána, ktorý videl pri mojom prihlásení môj nemecký pas a vymenil si so mnou zdvorilo a milo pozdravy, taktiež aj predpoludním, keď som odchádzal preč. *Pretože som bol ešte stále presvedčený, že slovenská armáda je bezpodmienečne spoľahlivá* (podč. – L. S.), nevyužil som príležitosť, aby som sa s ním dostal do podrobnejšieho rozhovoru. Na druhý deň (29. 8. – L. S.) sa varovania znásobili. *Z Tisovca poslali robotníkov už predpoludním opäť domov.* (podč.) Po príchode do Hnúšte bol som obkolesený viacerými ženami, ktoré sa pýtali, prečo robotníci prišli už teraz domov, to je vraj veľmi zlé znamenie. Nemohol som im dať vysvetlenie, ale neskôr som sa dozvedel, že vysielateľ Banská Bystrica vyzýval zastaviť prácu a hlásiť sa v partizánskych oddieloch. Nato prišli majstri v prevažnej časti robotníkov domov. Obyvateľstvo sa preto zdalo veľmi znepokojené, v nijakom prípade nebolo nadšené (keineswegs begeistert). Keď som šiel od cintorína v Hnúšti cez námestie pred úradnou budovou smerom k Likieru, prišlo zopár nákladných áut na námestie, z ktorých vystúpilo niekoľko civilistov, čo prevzali stráž s puškami a zhŕknuté davy zaháňali z námestia hrubými rečami. To vyzeralo, samozrejme, ako pýcha partizánov. Nemal som však vôbec čas, aby som sa bližšie informoval, pretože som chcel ešte stihnúť vlak do Likiera a predtým spočítať cintorín.

V každom prípade som začal mať obavy, a preto som prosil pri večernej prestávke v pohraničnej obci Čerenčany gazdinú, aby mi nastavila nemecké vysielanie v rozhlase, ktoré

---

⁸Sic! V origináli: Besatzungstruppen.

práve ohlasovali a ktoré som si vypočul v úplnosti. Pretože sa v ňom nespomenulo ani slovom nijaké nebezpečenstvo, upokojil som sa a pokladal som za svoju povinnosť, aby som pokračoval vo svojej študijnej ceste, na druhej strane som sa mohol počas prejazdu cez Rimavskú Sobotu dať k dispozícii maďarským úradom. Okrem toho mi bolo známe, že minister Čatloš oznámil obsadenie Slovenska nemeckou armádou v dohode so slovenskou vládou, takže som si myslel, že môžem aj v tomto ohľade upustiť od akýchkoľvek obáv.

V Poltári sa ma gazda hneď skoro ráno pýtal na moju legitimáciu, ktorú som mu ukázal. Ospravedlňoval sa tým, že sú neisté časy a že sa človek musí ubezpečiť o tom, kto býva v dome. Ani on ma nevaroval pred pokračovaním v ceste. Na ceste cez údolie Detvy (= 30. 8. – L. S.) videl som na stanicích takmer všade žandárov v službe, viditeľne stúpalo vzrušenie obyvateľstva a cestujúcich. V Lovinobani pristúpil ku mne do kupé jeden dobre oblečený mladý muž, pravdepodobne nejaký stredný železničný úradník, ktorý sa usadil do kúta s prehnaným vzdychaním a opakovane hovoril:⁹ „Čo má človek robiť.“ Ja som sa ho pýtal: „Máte starosti?“ On horlivo prikývol a opakoval svoje „Čo má človek robiť.“ Ja som mu ponúkol svoju fľašu slivovice a povedal: „Toto má človek robiť.“, na čo sa on s úsmevom chopil fľaše a mne zasa ponúkol cigarety. Pýtal som sa ho, či jeho starosti spôsobuje azda mobilizácia. Ja som vraj o tom počul. Odpovedť: „Ešte horšie.“ Vysielateľ Banská Bystrica údajne rozširoval včera správu, že sa všetci ľudia určitých vekových kategórií majú okamžite hlásiť v príslušných partizánskych jednotkách. Okrem toho má vraj vo vrecku ešte svoj mobilizačný rozkaz a nevie vlastne, čo má teda robiť. Vraj chce ísť na každý prípad do Banskej Bystrice, aby sa informoval. Staval sa k veci dosť ľahkovážne. V Kriváni, kde vlak musel dlhší čas čakať na križovatke, videl som ho v rozhovore s tamojším železničným úradníkom a počul som ho s určitým zadostučením tvrdiť, že voči nemeckému vpádu sa treba postaviť na odpor. (Podč. L. S.) Pozdravoval tiež jedného úradníka so vztýčenou pravicom a so zvolaním „Odpor“ (Mor ho! – L. S.) Pri pokračovaní v ceste sa odo mňa trochu odtiahol, podal mi však zdvorilo informáciu, keď som sa ho pýtal na možnosť prestupovania do Ulmanky, kde som zamýšľal na odporúčanie dr. Cincíka vyhľadať profesora Jurovského. Pýtal sa ma tiež, či som cudzinec. Ja som prisvedčil. Hádal, že som Maďar, ale ja som povedal nie, Nemec, načo on akoby s obavami odvetil: „To je zlé.“

Príduc do Zvolena, uvidel som rýchlik do Bratislavy, ktorý mal už dávnejšie odísť, ako stojí pripravený na odjazd. Aj tu panovala veľká nervozita. Nemohol som sa zbaviť myšlienky, že si nechávam ujsť poslednú príležitosť ako sa dostať z tohto začarovaného kruhu. Z uvedených dôvodov by som si musel vyčítať zbabelosť, keby som bol býval podľahol tomuto pocitu. Ináč som spozoroval aj ďalšie upokojujúce príznaky. Mesto bolo silno obsadené slovenskou armádou. Všimol som si, že v novinových stánkoch boli vyložené nemecké noviny a časopisy, ako aj Gardista, čo ma taktiež učičikalo. Narýchlo som sa naobedoval a dal som svoju cestovnú tašku do úschovy, aby som sa mohol v ľahkom letnom obleku dostať čo najskôr na poštu a hneď nato aj na cintorín. Pošta bola ešte zavretá – chcel som tam podľa dohovoru zatelefonovať do Bratislavy, a preto som sa ponáhlal na cintorín, kde som sa musel zrejme stať nápadný vojenským pozorovateľom, ktorí boli ubytovaní v blízkom gymnáziu. Oni spôsobili aj moje zatknutie. Bol som ešte stále toho názoru, že ide o omyl, ktorý sa ľahko vysvetlí. Určite ma pokladajú za nejakého falošného partizána, ktorý robí na cintoríne vojensky dôležité záznamy na nejaké ilegálne ciele. Vojaci, ktorí ma odviedli, prejavili žartovne tú istú mienku: „Vy ste si azda mysleli, že Vás pokladáme za partizána.“ Keď ma viedli od gymnázia do Hlinkových kasární do posádkového veliteľstva, bol som stále pevne presvedčený, že stojím voči-voči armáde, ktorá je verná vláde, najmä keď aj tam som videl visieť na stene obrazy Hlinku a Tisa a slovenský štátny znak. Až keď sa za mnou zavrela väzenská cela bez možnosti hovoriť s veliteľom, poskytlí mi moji spoluväzni žiaduce vysvetlenie.

⁹Dialógy sa podávajú v prameni v slovenčine.

IV. VONKAJŠÍ PRIEBEH UDALOSTÍ POČAS ZAJATIA

Okolo štvrtej hodiny popoludní 30. augusta ma zatkol jeden rotný a ďalší asi 8 muži. Rotný, ktorý sa so mnou zoznámil, ma zatkol priateľsky krátko predtým a vyzeral na to, že je tam doma, požadoval ešte raz môj preukaz a pýtal sa, čo tam porábam. Povedal som, že som mu to všetko krátko predtým vysvetlil a že sa musím čudovať nad jeho opakovanou otázkou. Zároveň som videl, ako sa cez kríky približovalo 8 mužov. Na jeho pokyn vrhli sa na mňa zo všetkých strán, držali mi zbrane namierené na hrud' a kričali:¹⁰ „Ruky hore! Ste ozbrojený?“ Z dôvodov, ktoré som uviedol, nebral som vec veľmi vážne a povedal som: „Nebojte sa, nemám zbraň.“ Na to mi urobili telesnú prehliadku a odprevadili ku gymnáziu, kde ma predviedli pred veliteľa stráže. Ten si vypočul hlásenie, potom ma priateľským stisnutím ruky a s pozdravom Na stráž poľutoval pre neprijemnosť, ako aj okolnosť, že ich sám nemôže odstrániť. Musí ma vraj ešte poslať k veliteľovi posádky do Hlinkových kasární. Dal mi ako strážny sprievod len dvoch starších ľudí s puškami na pleciah, ktorí ma viedli do Hlinkových kasární príjemne sa vlečúcim tempom. V rozhovore, ktorý mi dokazoval výrazne ich neškodnosť, som v strážnej miestnosti okamžite požiadal, aby som mohol hovoriť s veliteľom; vyviedli ma aj hore, ale nepustili dnu, naopak, poslali ma späť do strážnej budovy a tam zavreli do väzenskej cely. V nej som stretol najprv jedného spolurptiteľa zo Zvolena (klampiarsky majster Josef Müller), ktorý ma stručne zasvätil do skutočnej situácie. Hneď nato prišli do cely viacerí muži zo stráže, vojaci a partizáni, urobili nám telesnú prehliadku a zobrali všetky písomné záznamy, taktiež cestovný pas a špeciálne moje vedecké záznamy, ale aj vreckový nožík. Peniaze a hodinky nám ponechali. Neprešlo veľa času a opäť vsotili do cely ešte jedného spolurptiteľa s dvoma ranami na čele a nad obočím, ktorého oblek bol zakrvavený. Išlo o riaditeľa Meštianskej školy z Kremnice Alfonza Rotta, ktorý bol zatknutý pri svojom návrate z Bratislavy do Kremnice v obci (Hronská) Dúbrava. Neskôr do našej cely zavreli ešte príslušníkov HG Strečku a Bielika zo Zvolena, ako aj niekoľko iných Slovákov z mesta. Do tejto cely prišiel taktiež lesný radca inž. Hacher z okolia Novej Bane. Treba povedať, že počas piatich dní až po naše odtransportovanie sa osadenstvo stále menilo. Ako prvý sa dostal v krátkom čase domov – po prešetrení svojho prípadu – inž. Hacher, aj keď mal pri sebe legitimáciu Deutsche Partei. Taktiež prepustili z väzenia po 1 alebo 2 dňoch dvoch Slovákov. Počas dvoch nocí boli u nás zavretí aj traja zaistení partizáni, ktorí údajne ostreľovali auto na ceste, keď neposlúchlo ich pokyn na zastavenie. Vraj pritom zastrelili jedného ruského veliteľa.¹¹ Podľa inej verzie išlo v tomto prípade len o pokus o lúpežný prepád. Jedným z týchto partizánov bol mladý Žid, údajne študent (sic!), ktorý rozprával divoké historiky¹² o svojich zážitkoch v Dachau, Viedni, Budapešti a v Srbsku (sic!) a podával dlhé výklady o svetovom nebezpečenstve Nemcov, ktoré sa vraj zakladá na Nietzscheho ideáli nadčloveka.

Vo štvrtok alebo v piatok¹³ večer sa dostavil do väzenia tajomník národného výboru, bývalý farár, teraz odborný učiteľ vo Zvolene,¹⁴ ktorý urobil väzňom na chodbe propagačnú prednášku a ubezpečil nás, že presne pozná naše prípady a zajtra by nás mohli až na malé výnimky prepustiť z väzenia. Obrátil sa tiež priateľsky aj na mňa a naznačil priaznivé vyhliadky na prepustenie. Pozná vraj môj prípad dobre, ale o ňom vraj bude rozhodovať veliteľ, pretože národný výbor nie je kompetentný. Podobne sa vyjadril nasledujúci deň¹⁵ iný komisár, ktorý bol právnikom a zda-

¹⁰Nasledujúce dialógy pri zatknutí sú v origináli uvedené v slovenčine.

¹¹V nemeckej archívnej dokumentácii – BA Berlin, R-70 Slowakei sa nám nepodarilo zachytiť túto verziu. To by na druhej strane uvoľňovalo priestor pre verziu o lúpežnom variante.

¹²Podľa našich archívnych výskumov nezistiteľné.

¹³To značí dňa 31. augusta alebo 1. septembra 1944.

¹⁴Poznámka v texte s vysvetlivkou, že križik znamená možnosť zistenia pravých mien u jeho spoluväzňa, B. P. (V dokumente neuvádzame celé pravé meno dôvernika, lebo nechceme zasahovať do sféry práva na ochranu osobnosti – pozn. editora).

¹⁵To je 1. alebo 2. septembra 1944.

lo sa, že nebol celkom jednoznačného presvedčenia (tu je v texte odkaz na autorovho dôverníka – B. P.), správal sa však vyslovene zdvorilo a podal mi ruku. V piatok popoludní¹⁶ sa správanie partizánov, ktorí sa podľa všetkého striedali na strážii s regulárnou armádou, zmenilo zreteľne v náš neprospech. Vykrikovali nám voľajaké hrôzostrašné správy o zverstvách (= Greuelberichte). Pri vydávaní stravy (raz denne – na obed – vojenská strava, ráno a večer len káva bez chleba) sa často opakovalo: „Vy Nemci vraždíte naše ženy a deti a my Vám dávame ešte najest.“ O prepustení sa už vôbec nehovorilo. V sobotu nás oddelili od našich slovenských spoluväzňov¹⁷. Partizáni nás odviezli s hrubými nadávkami a vyhrážkami do odľahlej tmavej cely väzenia, ktorú vyprázdnil po predošlých bývajúcich. My, približne 8 Nemci, sme sa museli postaviť stene. Nato prišli dvaja automatmi ozbrojení partizáni dovnútra. Museli sme rátať s tým, že to smeruje ku koncu, načo poukazovali aj prípravy obidvoch chlapíkov. Napriek tomu vyšli po kriku opäť von na chodbu. Nezostali sme však dlho sami, lebo jeden slovenský partizán, ktorý bol zatknutý za lúpežný prepád (s informáciou, že je odsúdený na smrť), bol zavretý v našej cele. Odsúdenec sa nám predstavil a ľahol si bez slova na priču. Neskôr som sa s ním dal do reči. Bol zaujímavou zmesou o všeličo sa zaujímajúceho samouka, dobrodruha a gaunera, z matkinej strany kanadského pôvodu. Približne okolo 11. hodiny večer sa znovu rozľahol krik: „Nemci von!“ a zo všetkých ciel vyvádzali Nemcov. Museli sme sa postaviť tvárou k múru. Opäť začali niektorí partizáni za nami rinčať automatickými zbraňami. V stráženej miestnosti sme sa z odpočutých rozhovorov dozvedeli, že všetko je už pripravené. Ja som zreteľne vyrozumel: „No, tak strieľajte mi len dobre na tých Nemcov!“ Jedno auto popošlo vpred, pravdepodobne bolo naložené alebo vykladané s rýľmi. Kamaráti, ktorí stáli pri mne, boli presvedčení tak isto ako ja, že to znamená koniec. Opäť a opäť sme si stískali ruky a znovu sme sa mýlili. Po troch nás odvádzali do strážnej izby, kde opätovne zachycovali naše personálie za prítomnosti oboch komisárov, ktorí sa aj tu ukázali ako pomerne zdvorilí. Vysvetlili nám, že máme byť preložený do väzenia v Banskej Bystrici k dispozícii Národnej rade. Za vojenskej asistencie nás naložili na auto. V noci nás doviezli do zmiešanej vojenskej a civilnej väznice v Banskej Bystrici. Tam nám ešte odobrali peniaze, ako aj písacie potreby a pod. Boli sme pod vojenskou strážou. Stravovanie bolo priemerné, ale dostačujúce, postoj prinajmenšom zo strany podriadených strážnikov nám naklonený (wohlwollend). Len jeden správny úradník vypálil raz zo dvora ostrú strelu na naše okno, keď sme sa tam ukázali, čo samozrejme, bolo zakázané. Boli sme po 10 mužoch v jednej izbe s 9 matracmi, mali sme k dispozícii aj prikrývky a posteľnú bielizeň.

V priebehu 13. septembra previezli politických väzňov za žandárskej asistencie autami do hradu Slovenská Ľupča. Tam nás prijal komunista Staudinger, ktorý bol najprv ustanovený za správcu. Niektoré osoby, ktoré poznal, prijal hneď pri príchode zauchami. Všetkých podrobne telesne prezerali, odobrali nám nohavicové traky, peniaze, hodinky, cenné veci, cigarety, kravaty, šnúrky a podobné veci a uschovali ich do vakov opatrených menom každého. Nás umiestnili do najväčšej izby – č. 17 – najprv Nemcov i Slovákov dohromady. Bolo v nej niekedy až 63 osôb. Jedného väzňa určili za veliteľa izby. Ešte pri príchode nám správca oznámil, že každý pokus o útek sa potrestá zastrelením utečenca, ako aj desiatich ďalších obyvateľov cely. Na cele oznámili ďalšie zosťrenia. K oknu bolo možné priblížiť sa len vo vzdialenosti 1 a pol m, ináč by nás ostreľovali zdola guľometom. Miestom na spanie bola najprv dlážka, alebo stoly a lavice, neskôr slama bez prikrývok. Sanitárne pomery nechávali mnohé želania nespĺnené. Odhliadnuc od toho, že Nemcom najprv celkom odmietali lekára a neskôr im predpísané lieky nevydali, bolo dosť možností ochoriieť. Umývať sa dalo v umyvárňach, pokiaľ to tlak vody pripúšťal. Veľmi často tiekla voda len z jedného kohútika v druhom zámočkom dvore, kam potom hlnali celé osadenstvo (až do 700 ľudí) na umývanie a bez ohľadu na to, či pršalo alebo nie. Záchody boli len dva, a to v hornom dvore (asi 200 – 300 ľudí). Neskôr inštalovali ešte

¹⁶To je 1. septembra 1944.

¹⁷To je 2. septembra 1944.

dva. Strava bola veľmi slabá. Ráno bola obyčajne rascová alebo vodná polievka s denným prídelom pol krajca chleba, ktorý neskôr zvýšili o ďalšieho pol krajca na večeru. Na obed bola polievka (šošovica, hrach, fazuľa, zemiaky alebo kapusta), stále však len slabý tanier. Večer zasa polievka ako ráno alebo na obed. Na začiatku takmer nedovolili balíky zvonka, alebo keď áno, tak z nich boli vykradnuté všetky pre väzňov cenné veci. Neskôr mohli už balíky posielat' a dokonca sa dalo doviezť jedlo z dediny. To sa však týkalo, prirodzene, len malej časti osadenstva, ktorá mala ešte príbuzných alebo známych v „oslobodenom“ území, ktoré sa stále zužovalo. Ostatní museli vystačiť so skromnou stravou a prípadne s príležitostným kúskom od šťastlivejších prijímateľov darov.

Správanie strážneho zboru (žandárstva) bolo vo všetkom uspokojujúce. Poznal som len jeden jediný prípad, keď strážnik vyzauškoval väžňa (ríšskeho Nemca inž. Zimmermanna z Handlovej). Žandári pravdepodobne bili väzňov vo viacerých prípadoch, a to aj s gumenými obuškami, ale v týchto prípadoch išlo o kriminálne živly, ako bol napr. uvedený „partizán“ Š¹⁸... Naproti tomu najmä v prvom období sa udiali časté prechmaty, ktoré spôsobili partizáni, čo v hrade veľmi vyvádzať (die sich in der Burg zu schaffen machen) a privádzali väzňov, ktorých pri odovzdávaní neľútostne bili, alebo keď hľadali určitých ľudí, ako v prípade (Alfonza) Rotta, ktorého vyviedli z našej izby s najhrubším týraním. Bili ho v našej prítomnosti do tváre armádnou pištoľou, usilovali sa ho kopnúť nohami do brucha a do pohlavia atď. Krv, ktorá mu z týchto rán striekala z tváre, je zrejme aj teraz vidieť na stenách izby č. 17. Partizáni a civilisti používali pri určitých výsluchoch (tak napr. opäť Rotta) aj metódy bitky v zatemnenej cele. Správca Staudinger hral v tom na začiatku, pokiaľ tam pôsobil, rozhodujúcu úlohu. Asi po troch týždňoch ho však odstránili. Jedného dňa, ešte za pôsobenia Staudingera, hľadali dobrovoľníkov na práce vonku. Pritom nápadne len medzi Nemcami. Takýmto spôsobom bolo odkomandovaných približne 150 mužov, ktorí, ako sme sa potom dozvedeli, vykonávali opevňovacie práce vo Vľkanovej za veľmi nepriaznivých podmienok. Výberu väzňov na práce vonku predchádzal však krátky výsluch v prítomnosti jedného zástupcu ministerstva vnútra, ktorý mal zistiť relatívnu spoľahlivosť tých, čo sa na práce hlásili. Mňa napr. ponechali ako podozrivého (voľajaký špión) v tábore. Ináč zástupca ministerstva vnútra udelil v našej prítomnosti Staudingerovi pokarhanie, pretože predtým vydal Alfonza Rotta partizánom bez súhlasu Národnej rady.¹⁹

Výsluchy potom stále robili riadni súdni radcovia, dôkladne, ale zhovievavo. Podľa toho, čo sa rozprávalo, dávali sa väčšinou aj otázky o politickom presvedčení.

Po odchode Staudingera nastala pod správou žandárov určitá úľava. Stráženie bolo menej dôkladné, takže v jednom prípade sa podaril únik nemeckému lesnému robotníkovi Lichnerovi zo Skleného, ktorý býval v našej izbe a stále sa držal trochu bokom od ostatných. O jeho osude som nemohol zistiť nič spoľahlivé. V každom prípade ho už nepriviedli naspäť. Nato zaviedli žandári – skôr formálne ako vážne – prehliadky na všetkých izbách a vyhlásili niekoľko dní zákaz vychádzky, celkove však dôsledky neboli veľmi vážne. Ku koncu väznenia so stále sa množiacimi správami o nemeckom postupe stávalo sa aj správanie žandárov čoraz priateľskejšie. Nechýbali ani pokusy o dohovorenie sa o našom postoji pri obsadení Nemcami, ktoré však, bohužiaľ, nevedli k jasnému výsledku. Počas posledných večerov prišiel dokonca jeden žandár do našej izby, aby si s nami zahral šach.

Boli viaceré pokusy, aby Nemcov v izbách sústredili tak, že by tam boli sami. Tento princíp však spravidla narušal stále nový príchod väzňov, a tak početný stav osadenstva na izbách kolísal.

Dňa 25. [októbra] sa šíril chýr, že vraj Nemci obsadili už o pol deviatej Podbrezovú a že ďalej postupujú na Banskú Bystricu. Všade zavládol radostný rozruch a očakávanie, že konečne prišiel koniec väznenia. Napriek tomu bolo rozvážnym ľuďom jasné, že práve teraz sa pravdepodobne nachádzame v najkritickejšej chvíli.

¹⁸Plné meno neuvádzame vzhľadom na ochranu osobnosti.

¹⁹Išlo o Povereníctvo SNR pre vnútro.

Zamýšľali sme udržať spojenie medzi jednotlivými izbami. Do každej sme určili zdvojenú stráž, ktorá sa striedala každú hodinu a osobitne vnímala udalosti vonku (špeciálne približovanie partizánskych bánd a podobne).

Niekedy o deviatej alebo o pol deviatej (21,00 – 21,30 h) došiel do našej izby zo susednej inšpektor Kopecký z Kremnice a požadoval, aby sme zažali svetlo. Vysvetlil nám, že žandári práve teraz opustili v úplnej tichosti zámok so všetkými zbraňami. My sme si mali ihneď zbalit' všetky svoje veci, vyhnúť sa panike a opustiť hrad v absolútnej tichosti a disciplíne, izba za izbou, aby sme sa potom mohli v malých skupinách prebiť s rovnakým cieľom k frontu. Vedenie výpadu bolo v rukách niekoľko málo slovenských dôstojníkov, ktorí boli u nás v konfinácii ako príslušníci HG a ktorí sa skutočne výborne osvedčili v týchto kritických hodinách ako vodcovia. Ako som počul, museli byť dolné brány vylomené, pretože boli zamknuté zvonka. Kľúče boli zastrčené v zámkoch, takže očakávaní partizáni sa ich boli mohli pohodlne zmocniť. Zdá sa že výpad prebehol naozaj v poslednej chvíli, pretože ešte keď sme sa uberali smerom na severozápad, dostala sa skupina, ktorá pochodovala v dedine spodom popri rieke pod paľbu z automatických zbraní a granátov, ako aj guľometov zrejme silných partizánskych skupín pod hradom. Oheň a dym sa niesol až k nám, hore do polí. Počuli sme výkriky a volania. Ja som utekal so skupinou asi 30 ľudí (vrátane niekoľkých žien) smerom na severozápad, stále križom cez polia. Museli sme prekročiť asi meter hlboký potok, ale na poli sme zabľúdili a ocitli sme sa po nočnom pobyte v lese, ktorý sa v stálych lejakoch stal veľmi nepríjemným, rušení často prechádzajúcimi partizánskymi patrolami, v rannom šere nie v očakávanom harmaneckom údolí, ale na hlavnej ceste z Lupče do Banskej Bystrice, vzdialení sotva 3 km od Lupče. Pretože v lesoch sa zdalo stretnutie s partizánskymi hliadkami nevyhnutné a na druhej strane boli na hlavnej ceste vidieť namiesto Nemcov len ozbrojené slovenské vojenské jednotky alebo jednotlivé partizánske patroly, prešli sme v plnom vedomí nebezpečenstva priamo na cestu a pochodovali ďalej v smere na Banskú Bystricu. Cez cestnú kontrolu pri Šalkovej sme prešli šťastlivo. Vydávali sme sa za evakuantov a veľmi nás nekontrolovali. Naš úmysel odbočiť pred Bystricou vpravo do Harmaneckej doliny nevyšiel, pretože cesta bola stále v obidvoch smeroch preplnená pochodujúcimi jednotkami a hliadkami a bezpochyby by nás boli zastavili. Takto sme sa dostali do Banskej Bystrice, kde sa naša skupina rozdelila na menšie. Väčšina z nás vyhládala buď v Banskej Bystrici, alebo na okolí príbuzných alebo známych, aby sa mohla najesť, pookriať a predovšetkým ukryť. Aj nám, približne 6 kamarátom, ku ktorým sa neskôr pripojili ešte traja utečenci z iného internačného tábora, sa po dlhšom hľadaní tento zámer podaril. Ujali sa nás celkom jednoduchí slovenskí ľudia, trochu mimo vlastného mesta – s dojmavou obetavosťou, hoci veľmi rýchlo spozorovali,²⁰ že sme Nemci a hoci nás museli každú chvíľu skryť v špajzi alebo v šope pred očami ľudí, ktorí po Nemcoch sledili. Delili sa s nami skutočne o posledné zvyšky stravy a nakoniec na poludnie dňa 26. [októbra] nás ukryli – všetkých 9 osôb na povale senníka, kde sme zostali až do nasledujúceho rána. Po krátkych raňajkách nás opäť ukryli všetkých na povale senníka až do nasledujúceho rána, keď sa všetko zopakovalo. Z povaly sme vnímali priebeh boja ako čoraz viac sa približujúcu paľbu útočných diel, ako aj guľometov; zachycovali sme ju zo vzdialenosti ďaleko za mestom, keď už predtým za rána nám vyhadzovanie mostov zvestovalo príchod nemeckých vojsk. A v skorom predpoludní sme na našu radosť mohli na ceste uvidieť prvých nemeckých vojakov.

V. NEMCI V SLOVENSKEJ LUPČI

Nezávisle od sociálneho a stavovského postavenia všetci Nemci poznali prekérnosť situácie. Vedeli, že v najlepšom prípade sú hrou náhody a že pre niekoho z nich neboli vylúčené

---

²⁰V dokumente je na tomto mieste slovo my namiesto oni. Je to z kontextu zrejmy omyl, veď nemeckí utečenci nemohli spozorovať, že sú Nemcami (- pozn. vydav.)

ani najväznejšie následky. Skutočne pri správaní sa vždy vyskytli nejaké rozdiely voči Nemcom. Len Slováci sa mohli použiť na pracovné nasadenie v tábore, čo sa pokladalo za privilegium a znamenalo zvýšený prídel stravy, možnosť ísť do dediny pre poštové zásielky, alebo pracovné využitie mimo hradného areálu. Nemcom odmietli aj lekársku starostlivosť a neskôr ich obišli pri vydávaní liečiv.

„Nemci sú teraz ako predtým Židia“, povedal nám kedysi jeden strážmajster v našej izbe rovnako správne ako vcítene. To všetko sa uvoľnilo až v posledných dvoch týždňoch, ba dokonca v jednotlivých prípadoch prepustili Nemcov na žiadosť ich firmy z väzenia.

Postoj Nemcov k ich osobnej situácii bol, prirodzene, veľmi odlišný podľa miery poznania situácie (vcítienia), podľa vzdelania a podľa základu udržania mravných hodnôt, ktorými jednotlivec disponuje. Vcelku sme väzbu znášali mužne a statočne. To platí podľa mojich pozorovaní predovšetkým o skupine obyčajných ľudí z Hauerlandu (hornej Nitry), u ktorých sa šťastne spájalo mužné priznávanie k nemeckosti, zbavené akejkolvek frázy, s hlbokou katolíckou religiozitou. Roztrúsení Nemci (tí čo nežili na súvislom etnickom území) prevažne mestského charakteru zo stredného Slovenska predstavovali oproti tomu oveľa labilnejších jednotlivcov, ich nemecko bolo aj z etnologickeho hľadiska často pochybné.²¹ (Existovali medzi nimi však aj vyslovene pevné náтуры.) Preto nečudo, že mnohí z nich sa usilovali pod tlakom situácie priznať k slovenskosti a vysvetliť príslušnosť k Deutsche Partei čisto vonkajšími dôvodmi. Staršia generácia hovorila po maďarsky a mladšia zasa po slovensky. Tí málopočetní ríšski Nemci, ktorých som bližšie poznal, boli príslušníci vyššie postavenej vzdelanej vrstvy, kde bolo pozitívne priznanie k národnému osudu vlastne samozrejme.

Postoj Nemcov k celkovej politickej situácii bol, prirodzene, silno závislý – predovšetkým labilnejších jednotlivcov – od skutočného alebo zdanlivého poznania celkového vojenského vývoja, ako aj osobitne vývoja slovenských operácií. Veľmi ľahko vešali hlavu, keď nepriateľský rozhlas ohlasoval približovanie ruskej armády v rýchlych útokoch a oznamoval československé zjednotenie s partizánskymi vojskami. Aj tí s rozvážnejším úsudkom sa dali príležitostne oklamať. Niektorým ako keby v podvedomí zapôsobila nejaká predstava, že by sa československý štát, ktorý sa pokladal za pomerne demokratický a znesiteľný, mohol uplatniť aj sám, bez ruskej pomoci, takže takto by sme dostali ešte šancu na prispôsobenie, ktoré by neexistovalo pri obsadení územia Nemcami a pri jeho opätovnej strate v prospech Rusov. Len celkom ojedinelé a sotva vedomé určité zahrávanie s komunizmom som mohol konštatovať u niektorých príslušníkov robotníckeho stavu; vcelku mali kamaráti patriaci k robotníkom, najmä tí zo súvisle osídleného územia vynikajúci spoľahlivý postoj. Vlastne ich priznanie (k nemecku) bolo jednoduchšie, a preto aj pevnejšie ako niektorých príslušníkov vzdelanej vrstvy. Medzi nimi sa mohol, pochopiteľne, rozšíriť beznádejný pesimizmus pri posudzovaní celkovej situácie oveľa skôr. Vzhľadom na často beznádejnú situáciu nemožno preto nikomu nič vyčítať. Často sa proti takémuto pesimizmu dal postaviť jedine morálny argument, že pokiaľ sa bojuje, bolo by veľkým nevďakom voči bojujúcim a krv prelievajúcim súkmeňovcom vešať hlavu.

Len na okraj jedna kuriozita. Nemci a ešte viac Slováci sa pozoruhodne venovali prorockej predpovedi katolíckeho farára z Maďarska, ktorá vyšla knižne v roku 1936 a v úryvkoch ju priniesol aj Gardista. Najprv som sa o nej dozvedel od Hlinkových gardistov vo Zvolene vo vojenskom väzení a neskôr som počul viac podrobností od nemeckých priateľov. Takmer všetci, čo mi o nej rozprávali, boli hlbokí veriaci, aj keď to nie vždy radi priznávali. Pretože táto veľká zmena sa mala udiť počas trojdňovej bitky pri Essene a pritom mala pripadnúť na október, v ktorom je Mesiac dva razy v splne a raz sa vyskytuje zatmenie Slnka. Bitku pri Essene spájali s objavením nových zbraní z Kruppových závodov.

²¹Táto problematika je v origináli pripísaná dodatočne strojom, zrejme ju K. V. Müller doplnil pri rozšírení verzie správy z politických ohľadov na vedenie Deutsche Partei.

Veľmi ťažko sa nám sledoval skutočný vývoj situácie. Ako spravodajský materiál sme mali k dispozícii:

1. Príležitostné čítanie (Bojovník, Pravda), ktoré si niektorí predplácali a veľmi nepravidelne dostávali. Pri senzačných správach rozdávali niekedy celé balíky Bojovníka.
2. Dedinský rozhlas s ampliónmi dolu v obci sme večer mohli počúvať z našej izby aspoň útržkovito. Nepriateľské spravodajské prostriedky slúžili však viac propagande ako oznamovaniu skutočného stavu. Tieto zdroje nesmiernie skresľovali pravdu, takže sme vážne diskutovali len vtedy, keď so správami boli spojené aj presné miestne a časové údaje. A to bolo neobyčajne zriedkavo.
3. Zbieranie poznatkov o tom, z ktorých miest a s akými dátumovými pečiatkami ešte dochádzala pošta.
4. V poslednom čase najmä prísun väzňov z miestnych väzníc, ktoré boli indiciou približovania frontu.
5. Mnohé neuveriteľné správy, ktoré išli z úst do úst dosť nekontrolovane a prichádzali z dedín prostredníctvom oznámení a šepkandy, niekedy preskakujúc na míle vzdialené skutočné udalosti, čo vyvolávalo pri poznaní skutočnej situácie hlbokú depresiu. Možno konštatovať, že aj takto sme vnímali priebeh vývoja, či už v dobrom alebo zlom.

Tu si zaslúži zmienku ešte pomer slovenských Nemcov k vedeniu národnej skupiny. V nešťastnom vývoji prevratu sa príslušníci národnej skupiny cítili akoby ich strana ponechala svojmu osudu. Objektívne tým vedenie národnej skupiny nezahodnotili správne, no neprináležiti mi skúmať podrobnosti. Subjektívne bola nálada v každom prípade vybičovaná a vybíjala sa často v dramatických scénach. Vyčítal sa predovšetkým útek okresných vedúcich (Kreisleiter), ktorí pritom neinformovali našich funkcionárov, ani ich nevarovali. Naopak, tí vydávali ešte v posledných hodinách príkazy o zbraniach, ktoré mali byť v pohotovosti a podobne, a tým podstatne násobili nebezpečenstvo pre zostávajúcich, čo neposlúžilo národnej skupine ako celku. Ale o tom určite možno získať od zodpovedných funkcionárov spoľahlivejšie správy.

Mnohí labilnejší boli prirodzene, nespokojní a sklamaní nad pomalým postupom nemeckých vojsk, čo bolo rušené aj neúspechmi. Ja som sa pokúšal pôsobiť upokojujúco – podobne ako to robili rozvážnejší Nemci, ale aj Slováci – tým, že som poukazoval na celkovú napätú situáciu a pritom zdôrazňoval pomernú bezvýznamnosť slovenského prevratu vzhľadom na celkovú situáciu. Usudzovali sme – ako teraz musíme uznať oprávnene – že najprv nebolo jednoducho možné určiť na túto policajnú akciu nijaké zväzky pre životne dôležité úlohy a keď áno, tak len v nepatrnom rozsahu, pričom sa zrejme verilo na vnútorný rozklad prevratu samého. Bolo nám tiež celkom jasné, že pri raste nebezpečenstva na juhovýchodnom fronte (Verstärkung der südöstlicher Frontgefahrenlage) muselo sa nemecké vojenské velenie orientovať na to, ako dostať slovenské horstvá do svojich rúk a vybudovať z nich „lámača vln“ (Wellenbrecher) z juhovýchodu. Na tom sme stávali všetky svoje nádeje šťastne vydržať, čo však bolo veľmi zriedka vidieť.

VI. SLOVÁCI V SLOVENSKEJ LUPČI

Pre Slovákov, ktorí boli internovaní v Slovenskej Lupči, platí ešte viac, že neprejavovali nijaké jednotné postoje, pokiaľ ide o presvedčenie, t. j. našli sa medzi nimi vyslovene zločinecké postavy, ako bol napr. neslávne známy špiceľ GPU²³ Sokol, ktorý bol istý čas na našej izbe, alebo zbojnicky partizán Šaly. Zriedkavejšie sa objavili aj Židia a Česi.

Keď aj sa so Slovákami, ako sme už uviedli, do istej miery lepšie zaobchádzalo, predsa len zďaleka najdôležitejším faktorom bola spoločná núdza. Iste ich predviedli lekárovi, keď boli chorí, ale stalo sa aj to, že napr. jeden Čech v našej bočnej izbe utrpel infarkt a napriek tomu

²³Povereníctve vnútra.

nedostal vyše týždňa nijakú lekársku pomoc, ale museli ho s námahou kŕmiť a ošetrovať spoločujúci.

Ochota na kompromis s novým režimom bola, prirodzene, u Slovákov väčšia ako u Nemcov. To sa zreteľne ukázalo, keď správca Staudinger, vracajúci sa z jednej porady na ministerstve, ktorá sa zaoberala stavom väznic, propagačne ohlasoval určité úľavy pri fajčení atď. Zo zboru internovaných bolo počuť nielen hlasný súhlas s potleskom a výkrikmi, ale mnohí, dvíhali ruku na komunistický pozdrav. Niektorí z nich mali vystúpiť do popredia a na Staudingerovu poznámku o ich politickej minulosti povedať: „Budeme aj dobrí komunisti.“²⁴ (Iniciátor tohto vystúpenia mal byť však nejaký Maďar.) Príležitostne sa mnohí, ba väčšina Slovákov dištancovali od nemeckých spolupriteľov, keď sa zo skutočnej alebo domnenej situácie črtala nejaká výhoda. Oddelovanie Nemcov od Slovákov podľa izieb sa stále sledovalo a dialo sa údajne na žiadosť niektorých Slovákov. Také niečo nie je nakoniec prekvapujúce pri takom pestrom masovom nahromadení rôznych jednotlivcov. Naproti tomu musím z vlastnej skúsenosti dosvedčiť, že väčšina Slovákov v našej izbovej komunite sa skutočne solidarizovala s Nemcami. Špeciálne to platí o kremnických gardistoch, ktorých doviezli do Lupče neskôr a z veľkej časti boli umiestnení v mojej izbe. Tí sa určitý čas úspešne bránili odlúčeniu od Nemcov a vyhlásili, že chcú zostať spolu s nimi.

Toto zdôrazňované prijatie spoločného osudu platí osobitne pre tých početných internovaných, ktorí pôsobili v HG na vedúcich miestach. Musím výslovne priklíncovať jeden z najdôležitejších a nezvratiteľných poznatkov tohto psychologického náčrtu: chrbtovou kosťou slovenského zástoja bol duch Hlinkovej gardy (podč. v originále – pozn. vyd.)

Hlinkovi gardisti, ktorí sa pri prechádzkach často zhromažďovali buď sami, alebo s nemeckými priateľmi, boli vzdelenému pohľadu nápadní už antropologicky, obyčajne svojimi vysokými postavami, prevahou nordických čŕt, pevnou chôdzou a sebavedomým vystupovaním. Niektorí, ktorých som predtým sotva poznal, pridŕžiavali sa nás Nemcov v kritických situáciách s pozoruhodnou odvahou a jasným postojom. Organizácia stráži, myšlienka pomoci pri konečnom ozbrojenom odpore proti partizánom, organizácia ilegálnej služby a výpadu – to všetko je dielom našich dôstojníkov HG, ktorí boli v cele vojenského väzenia vo Zvolene už od začiatku mojej väzby. Radosť zo stretnutia s jedným účastníkom z Bojníc (Bielik) a objavené spoločenstvo presvedčenia s inými príslušníkmi HG boli pravé a nefalšované. Viedli dokonca k neopatrnosti, keď sme začali spievať pieseň „Kamaráti na stráž“, zatiaľ čo pred celou prechádzali stále sem-tam partizáni s armádnymi pištoľami. Gardisti vedeli rozprávať o svojom spoločenstve s rozžiarenými očami. Všetkých ich spájalo osobné puto kamarátstva, najmä voči obersturmbannführerovi Nagelerovi, čo mi bolo ako nezúčastnenému osobitne nápadné. Niekedy sa mi zdalo, že takéto osobné väzby pôsobili oveľa silnejšie a ovplyvňovali postoj ľudí lepšie ako papierové začlenenie. Z veľmi veľkej časti sa mi HG javí tak, že stojí nielen na spoločných politických cieľoch, ale aj na vnútornom zážitku mužského kamarátstva so silnými nordickými citovými komponentmi.

Postoj k celkovej situácii sa neodlišoval veľmi od toho, čo som uviedol pri posudzovaní postoja Nemcov. V náladách boli aj u Slovákov silno určujúce iracionálne momenty. Pozoruhodnú rolu zohrali okrem známej maďarskej proročkej predpovede aj iné jasnovidecké posolstvá. Súhrne sa dá povedať, že postoj slovenských kamarátov bol ešte labilnejší ako Nemcov.

Ešte niekoľko slov k ostatným skupinám obyvateľstva, s ktorými sme prišli do styku. O príslušníkoch slovenskej armády som mal väčšinou dojem, že sa voči udalostiam správali s určitou ľahostajnosťou, bez zaujatia nejakého vnútorného postoja, to isté platí aj o žandároch, ktorí predsa zanechali svoje rodiny ešte na „neoslobodenom území“ a zdali sa prístupní na všetky kompromisy. Veľmi nesúrodé boli zjavy, ktoré sa prezentovali ako partizáni. Medzi tým malým počtom ruských partizánov, ktorých som videl, boli živly s mrazivým pohľadom fanatikov,

²⁴Jazykovú úroveň slovenčiny u autora ukazuje jeho verzia: „Budeme aj dobre komunisty.“

ale aj takí, ktorých som musel hodnotiť ako vojenských odborníkov bez akýchkoľvek vášní. Francúzskych partizánov si vážili tí, čo s nimi prišli do styku pre ich zdvorilosť. Medzi slovenskými partizánmi bolo treba rozlišovať zberbu, ktorá zo známych dôvodov vytryskla z kvasu obyvateľstva, vrátane živlov nepredstaviteľnej surovosti (unglaublich vielfache Roheit), na druhej strane sa objavili jednotlivci, ako napr. nedokončený kremnický študent, ktorý navštívil svojich rodákov viac ráz v našej izbe a ktorý sa tam vyznamenal pri príležitostných výsluchoch – pritom aj Nemcov – svojou ochotou a zdvorilosťou. Civilné obyvateľstvo vonku si zrejme v prvom období sľubovalo veľa od premien, jeho nálada klesala čoraz viac v miere, v akej sa stupňovala beznádej a bieda a bola často len zle skrývanou zmesou nepriateľstva a strachu pred mocipánmi. To však ešte neznamená, že by boli verili Nemcom. To iba určiti ľudia, ktorí boli prirodzene medzi návštevníkmi väzňov zastúpení silnejšie ako ináč v pomere obyvateľstva a usilovali sa stále, aby internovaných povzbudili, alebo im pomohli zdvihnúť náladu detsky optimistickými rečami. Že ani neangažovaných Slovákov z chudobnejších vrstiev obyvateľstva nebolo možné hádzať do jedného vreca s nositeľmi povstaleckého hnutia, bolo mi neobyčajne jasné pri chvályhodnej ochote banskobystrických hostiteľov pri ohrození vlastného života postarať sa a ukryť utečených nemeckých väzňov. A pritom náš prípad nebol ojedinelý. Vcelku sa mi potvrdilo, že široké vrstvy slovenského národa sú dobromyseľné, detsky neškodné, no ako deti aj ľahko ovládateľné, čo sa dá zneužiť.

VII. ČSR A SOVIETSKE SLOVENSKO

Asi uprostred nášho väznenia sa raz rozšírila príznačná fáma, že sa objavilo úsilie predbehnúť vyhlásenie ČSR zriadením slovenského štátu sovietskeho typu, ktorý sa mal zároveň vyhlásiť za súčasť Sovietskeho zväzu. Tento chýr sme pokladali za príznačný preto, lebo zápas obidvoch prúdov vnútri povstaleckého vedenia sme mohli takpovediac hmatateľne sledovať od začiatku až do konca: na jednej strane skupinu evanjelickej inteligencie so silnými tradičnými vzťahmi k češtvu, ktorá sa vo „farárskom štáte“ cítila odstavená a ktorej resentment tvoril zrejme najdôležitejší sociologický dôvod na povstanie, posilnený nespokojencami všetkého druhu, ako aj židovským živlom. Na druhej strane komunistická ilegalita, ktorá dostala podstatný podnet v podobe zbraní od ruských partizánov a parašutistov.

Z nášho nepatrného zorného uhla sa vlastne nedá povedať, že by posledná skupina niekedy získala prevahu nad demokratickými živlami. Niekedy sa zdalo, že práve opak je pravdou. Partizáni mali neobmedzenú moc v prvých dňoch, keď sa podľa mňa udiala aj väčšina nekontrolovateľných násilných činov. Až neskôr sa začalo čistenie vlastnými silami od zločineckých živlov, ktoré niekedy prebiehalo veľmi prísne. Zákonná moc Národnej rady sa v priebehu času začala zdôrazňovať silnejšie. Zatiaľ čo pravidelná návšteva partizánov – vzbudzujúca hrôzu – bola v Slovenskej Lupči v prvých týždňoch na dennom poriadku, tak v posledných týždňoch opadla. Pôvodne postupovali partizáni, ktorí privádzali väzňov, tak, že ich v prítomnosti žandárov nemilosrdne bili. Keď sa raz jeden hlavný strážmajster uzmierujúco vyjadril: „Dost, dost“, partizánsky veliteľ ho zahriakol: „Buď ticho“. Neskôr sa však žandári odvolávali na výslovné rozkazy, že nikto nesmie zasahovať do prevádzky tábora bez povolenia Národnej rady. Jeden žandár vraj raz mlátiacemu partizánovi ironicky povedal, že keď tak rád bije, nech odíde na front. Lebo tu vraj nie je pre neho nič na bitie.

Dokonca na málo sympatickej postave počiatočného správcu tábora bolo poznať tieto zmeny. Zatiaľ čo kedysi chodil s červenou šatkou – rozdávač facky – ako zlostný zloduch po svojom panstve, po porade na ministerstve vnútra sa správal celkom demokraticky. Z jeho reči až kvapkala demokracia a šatka zmizla: vyžarovala z neho skutočne akási dobrá meštianskosť. Bohoslužby sa v nedelňu slúžili pravidelne, až do 5 omší za sebou – a to katolícke. V poslednú nedelňu zorganizoval jeden bývalý evanjelický farár ako spoluväzeň aj evanjelickú bohoslužbu. Pri katolíckych bohoslužbách bolo vidieť ministrovať žandárov – ešte ozdobených červenou šatkou.

Vojenská história

Výsluchy, ktoré konali na rozkaz Národnej rady, sudcovia z Banskej Bystrice prebrali celkom vo vyváženom demokratickom duchu. Ja som pri výsluchu nebol, ale všeobecne sa tvrdilo, že až na jednu výnimku sa sudcovia usilovali spísať, pokiaľ to len bolo možné v prospech vy-
počúvaných. Sudcovia, ako aj strážne mužstvo nás vždy oslovovalo: „páni“. Taktiež prišlo na-
riadenie (Národnej rady), podľa ktorého sa začalo navracanie cenností pri prepúšťaní aspoň
časti osadenstva. Výslovne sa uvádzalo, že tak rýchlo ako to len bude možné, budú prepustení
všetci väzni. No vzhľadom na opísanú situáciu sa tak nestalo, čo muselo mať dôvod v nejakom
nariadení Národnej rady, ktorá si chcela zabezpečiť dobrý odchod. Pritom si neuvedomila
následky vzhľadom na skutočnú moc partizánov, ktorá sa v dňoch rozvratu zrejme ešte raz
vzoprela.

(Preložil I. Suško)